

ollut, opettamaan mitä oikeanlaisen kansalaistoiminnan tulee olla. Näissä analyyseissa ei juuri oteta huomioon nykyisten järjestöaktiivien väistämätöntä menneisyyttä huomioon. Silloinkin kun neuvostomenneisyyden vaikutuksista puhutaan, katsotaan se lähinnä negatiiviseksi. Alan klassikkoksi onkin muodostunut Marc Morjé Howardin teos *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe* (2003), jonka pääargumentti on, että sosialismin pakkojäsenyys tietyissä järjestöissä on passivoanut kansalaiset jälkisosialistisella kaudella. Kuitenkin nyt Henryn teos osoittaa selkeästi tämän menneisyyden tärkeyden nykypäivän aktivismin koko kuvassa. Myös oma tutkimukseni sortavalalaisista järjestöistä osoittaa, että ne henkilöt, lähes poikkeuksetta naiset, jotka ovat aktiivisia tämän päivän kansalaisjärjestöissä, ovat olleet aktiivisia neuvostoajan nuorisojärjestöissä. Monet heidän asemistaan, kontakteistaan ja kyvyistään juontavat tuolta ajalta ja toimivat resurssina heidän nykyiselle järjestötoiminnalleen.

Henkilökohtaisesti jäin Henryn teoksessa kaipaamaan eri

järjestötyyppeihin edes jonkinasteista sukupuolinäkökulmaa, jonka avulla olisi voinut ottaa osaa keskusteluihin esimerkiksi postsosialistisen kansalaisjärjestökentän naisvaltaisuudesta. Toisaalta näin olisi voinut tarkastella väitettä siitä, että naiset hallitsevat lähinnä kentän sosiaali- ja terveysalan järjestöjä, kun taas miehiä on enemmän ns. poliittisissa järjestöissä, kuten ihmisoikeusjärjestöjen lisäksi juuri ympäristöjärjestöissä, joiden moninaisuuden Henry juuri tutkimuksellaan osoittaa.

Kaiken kaikkiaan monitasoinen teos näyttää, että itsenäistä ympäristöaktiivisuutta Venäjällä on ja se on moninaista. Laura A. Henryn kirjaa voi lämpimästi suositella kaikille niin käytännöllisesti kuin teoreettisestikin ympäristöaktiivisuudesta sekä yleensä jälkisosialistisesta aktiivisuudesta kiinnostuneille. Näin olen se myös sopii vallan mainiosti myös vaikkapa oppikirjaksi eri yhteiskunta- ja sosiaalitieteiden oppiaineisiin Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimuksen opintokokonaisuuksiin.

Meri Kulmala

Oligarkkikapitalismi 1990-luvun Venäjällä

David E. Hoffman: *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*. New York: PublicAffairs, 2003. 575 s.

David E. Hoffmanin *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia* ei ole ainoa amerikkalaisen journalistin ”sisäpiirinäkökulmasta” kirjoittama selonteko 1990-luvun kapitalistisesta huumasta ja poliittisesta liukastelusta talousvaikeuksissa tempoilevalla Venäjällä. Kirjoitustyyliiltään, näkökulmaltaan ja julkaisuajankohdaltaan se muistuttaa esimerkiksi Chrystia Free-

landin kirjoittamaa bestselleriä *The Sale of the Century: Russia's Wildride from Communism to Capitalism* (2000) ja Rose Bradyn kirjoittamaa *Kapitalizm: Russia's struggle to Free its Economy* (1999). Tarkasta toimittajantyöstä myös Hoffmanin tapauksessa on kyse, sillä hänen yli viisisataasiivuinen teoksensa perustuu suurelta osin sille tietopääomalle, jota hän saavutti työskennellessään *The Washington Post* -lehden Moskovan kirjeenvaihtajana Venäjän talouden yksityistämisen kannalta ratkaisevana ajanjaksona 1995–2001. Kirjan lajityyppi on

populaaritietokirja, jonka draama rakennetaan kohtalokkaita yksityiskohtia ja tunteisiin vetoavia fraaseja rakastavalla kerronnalla. Yhdistämällä valtavan määrän henkilöhaastatteluja, lehdistökonferenssien raportteja, arkistomateriaaleja ja aikalaismediaa Hoffman onnistuuakin kutomaan uskottavalta kuulostavan, joskin useassa kohtaa hieman kakofonisen, mutta silti ennen kaikkea mukaansatempaavan ja jännittävän kokonaisuuden.

The Oligarchs ja sen edellä mainitut sisarteokset pyrkivät antamaan kansantajuuden ja loogisen selityksen sille, mitä Venäjällä tapahtui aikana joka tunnetaan vielä nykyäänkin kaaoksen ja sekasorron vuosina. Kuitenkin toisin kuin esimerkiksi Bradyn provinssien tehdashalleihin ja myyntipöytien ääreen jalkautuva raportointi, Hoffmanin kerronta kurottuu itsepintaisemmin vallan ja rahan lähteille; Moskovaan, Kremliin sekä liikemiesten kabinetteihin. Tämä tekee tapahtumien kulun selittämisen joskus sekavaksi, sillä leimaahan yksityistämisen aikaa vahvasti hyvin korkealle tasolle ulottuva rikollisuus ja suljettujen ovien takana tehdyt sopimukset. Vaikka Hoffmanin kirjan tehokkuus perustuukin juuri siihen, kuinka lähellä kaikkia merkittävimpiä tuon ajan liikemiehiä ja poliitikkoja hän on sitä kirjoittaessaan ollut, on hänen myönnettävä myös oma aseettomuutensa kuvaamansa ajan toimintatapojen edessä: toimittajia pidettiin pitkiäkin aikoja pimennossa siitä, mistä Duumassa äänestettiin (s. 337) ja informantit saattoivat muunnella totuutta tai unohtaa asioita omaksi edukseen.

Näistä aineksista muodostuu, kuten kirjoittaja itse teostaan luonnehtii, ”kronikka kuudesta miehestä, jotka auttoivat Venäjän viemisessä yhteen aikamme suurimmista ja raskaimmista yrityksistä muuttua valtava, epäonnistu-

neen sosialismin turmelema maa vapaaksi markkinataloudeksi” (s. 3). Kuka tahansa voi esittää oman analyysinsä tämän kokeilun todellisista suorittajista, mutta Hoffman luo tarinansa 1990-luvun oligarkkikapitalismin noususta ja tuhosta tuon ajan rikkaimpien ja ”häikäilemättömimpien” liikemiesten Boris Berezovskin, Aleksander Smolenskin, Vladimir Gusinskin ja Mihail Hodorkovskin, sekä visionäärisimpien ja suurliikemiehille kenties suosioisimpien poliitikkojen Juri Lužkovin ja Anatoli Tšubaisin kautta. Presidentti Boris Jeltsinille lankeaa vain sivurooli terveys- ja imago-ongelmien kanssa kamppailevana mutta silti vallanhimoisena uuden Venäjän keulakuvana, joka Hoffmanin mukaan ”hallitsi maata enemmän tunteillaan kuin politiikalla” (s. 178). Hän tarvitsi taakseen aivo-keskuksen ja moottorin, joiden avulla todelliset yhteiskuntamuutokset tapahtuivat.

Vaikka Hoffmanin kerrontaa voikin luonnehtia laveaksi ja rönsyileväksi, taustoittaa hän silti selkeästi ja perusteellisesti Venäjän talousuudistukseen liittyvät päätapahtumat, joiden kautta myös edellä mainittujen miesten toimet kietoutuivat yhteen ja rahan ja vallan kuristusote toisistaan tiivistyi. Näin merkittävän sijan kirjassa eivät saa ainoastaan oligarkkien keskinäiset kamppailut, vaan myös Tšubaisin taistelu valtiontalouden pikaisen yksityistämisen puolesta. Yksityistämisen huippuja olivat hurjaan osakkeiden myyntiin ja pyramidihuijauksiin johtanut *voucher*-kampanja sekä surullisen kuuluisa *loans for shares*, lainat osakkeita vastaan, jossa miljardien liikevaihtoon perustuvia yrityksiä hoitavat liikemiehet lainasivat rahaa valtion budjettiin merkittävimpien tuotantolaitosten osakkeita vastaan. Myöhemmin yhtiöt myytiin hämärästi järjestelyissä huutokaupoissa valtiolta

yksityisille. Toimeenpanijoina toimi joku hallituksen luotto-oligarkkien pankeista. Näissä huutokaupoissa esimerkiksi Hodorkovski sai otteen Jukos -yhtiöstä ja Berezovski Sibneftistä.

Vaikka Hoffman kenties haluaakin välttää mielikuvan muodostumista, oligarkit esitetään kirjassa ennen kaikkea poikkeusyksilöinä, jotka raivasivat tiensä jämähtäneitä yhteiskuntarakenteita hyväksikäyttäen miljardiomaisuuksiin nopeammin ja rohkeammin kuin kukaan muu. Kirjansa aluksi Hoffman omistaa jokaiselle päähenkilölleen erillisen luvun, jossa kerrotaan ”kuinka kaikki alkoi”, eli kuinka perestroika alkoi tutisuttaa Neuvostoliiton rakenteita niin, että juuri omalla yritteliäisyydellään ja kekseliäisyydellään kukin kirjan oligarkeista pääsi suhteellisen mitättömästä asemasta käsin pyöräyttämään käyntiin todellisen rahamyllyn. Esimerkiksi ”Kremlin pankkiirina” tunnetun Smolenskin kerrotaan ennen menestystään kapitalistina ajaneen työkseen roska-autoa. Samaan aikaan hän ahkeroi tuhansien maanmiestensä tapaan myös harmaan talouden parissa, ja näin hänen ensimmäinen bisnesyrityksensä olikin painaa ja myydä neuvostokansalaisille pimeitä Raamattuja. Gusinskin puolestaan kerrotaan ajaneen laitonta taksia ja oppineen yrittäjäntaitonsa ennemminkin katutappeluissa kuin esimerkiksi 1980-luvun kooperatiiveissa.

Näiden alkulukujen tarkoituksena on tietysti kehittää asetelma ”ryyysistä rikkauksiin” -kertomukselle ja luoda dramaattinen kontrasti siihen, kuinka vuoteen 1996 mennessä nämä samat miehet kuuluivat Boris Jeltsinin uran pelastajiin ja Venäjän seitsemän rikkaimman oligarkin ryhmittymään, jota kansan suussa kutsuttiin myös nimityksellä *semibankirštsina* (seitsemän pankkiiria). Tällöin oligarkkien kiinteä osallisuus valtion po-

litiikkaan oli jo julkista tietoa, sillä nimitys viittaa 1600-luvulla Venäjää lyhyen ajan hallintueeseen seitsemän pajarin hallintoon (*semibojarština*). Jos Hoffman ei itse aivan suoraan myönnä ihailmansa oligarkkeja ja pitävänsä heitä muihin kansalaisiin nähden erityislaatuina, laittaa hän tämän argumentin Berezovskin lausumaksi: ”Rikkaat eivät ole ihmisiä, joiden käsiin varallisuus vain yhtäkkiä lankeaa, vaan niitä, jotka ovat ennen kaikkea kyvykkäämpiä, älykkäämpiä ja ahkerampia kuin muut” (s. 360). Hoffmanin puolustukseksi on kuitenkin todettava, että Berezovski esitetään myös kaikista oligarkeista itsetuntoisimpana, ja että kyvykkyys tarkoitti näiden suurliikemiesten kohdalla myös lahjakkuutta olla välittämättä yleisistä moraalisaännöistä, jopa ihmishengistä.

Hoffmanin harrastaman kerroinnallisen laveuden, kielen poeettisuuden ja ennen kaikkea kaiken edelle menevän kertomuksen ansiosta jopa maallikkolukija saa mahdollisuuden tuntea itsensä kirjain parissa lähestulkoon siirtymälouksiin liittyvien ongelmien (ja niiden mahdollistaman akkirkastumisen) asiantuntijaksi. Samasta syystä hänen tulee olla myös varuillaan, sillä usein Hoffmanin harrastama kansantajuistaminen menee jopa yksinkertaistuksiin saakka. Kirjoittaja esimerkiksi selittää ”kypsän” kapitalismin ja Venäjälle muodostuneen oligarkkikapitalismin eroja metaforalla, jossa liiketoimintaa säätelevät lait ja pääomamarkkinat vertautuvat nyrkkeilykehään. Kehän tarkoitus on pitää toisensa muutoin kappaleiksi repivät kilpailijat aisoissa. Samaan tapaan taloutta säätelevät instituutiot estäisivät vasta kehityksessä olevaa markkinataloutta riistäytymästä villiksi ryöstökapitalismiksi. Hieman myöhemmin Hoffman hivuttaa kielikuvansa myös nuoren varapääministerin

Jegor Gaidarin ja hänen tiimiinsä kuuluneen Anatoli Tšubaisin mie-
liin, sillä tarkemmin ottaen nyrk-
keilymetaforan ympärille kiertyy
kuvaus vuoden 1991 syystalvesta,
jolloin tehdään päätös shokkiter-
apian toimeenpanosta Venäjän
talousuudistuksen läpiviemiseksi.

Hoffman kuvailee tähän liit-
tyviä tapahtumia käyttäen ker-
ronnalleen muutenkin tyyppillistä
yleistävän ja yksityiskohtaisen
kuvauksen sekä eri aikatasot yh-
distävää näkökulmaa. Hän kysyy:
”Oliko loppujen lopuksi parempi
päästä nyrkkeilijät valloilleen
ennen kehän rakentamista?” Ja
vastaa: ”Vuosien 1991 ja 1992
tapahtumien päihdyttävässä vyö-
ryssä Gaidar ja Tšubais päättivät:
nyrkkeilijät on vapautettava ensin
ja joku muu saa myöhemmin
ottaa vastuun seurauksista. Gai-
dar oli varma, että kilpailijat
rakentaisivat kehänsä itse, kunhan
katsoisivat sen välttämättömäksi”
(s. 180). Tietäen että Hoffman
on haastatellut kirjaansa sekä
Gaidaria että Tšubaisia lukijan on
pidettävä mielessä, että Hoffman
ei *ole itse* kumpikaan heistä, vaika
usein lainaakin haastateltavia
suoraan ja tuntuu muutenkin pää-
sevän syvälle heidän ajatuksiinsa.

Kuinka oligarkeille sitten
kävi? Se tiedetään kenties Hoff-
manin villin kertomuksen muita
yksityiskohtia paremmin. Oli-
garkkien tuho tai maastamuutto
on yksi Venäjän lähihistoriaan
liittyvä tarina, joka muistetaan
parhaiten. Nykymediassa se ki-
teytyy ennen kaikkea Hodor-
kovski-oikeudenkäynteihin ja
syytetyn hänen kaltereiden rai-
doittamiin kasvoihin tai Roman
Abramovitšin jetset-elämään
Iso-Britanniassa. Hoffmanin
kronikka päättyy kuitenkin jo
vuoteen 2000. Konkreettisimpana
osoituksena siitä, että oligarkkien
aikakausi oli päätymässä, Hoff-
man kuvailee kirjansa viimeisillä
sivuilla Putinin osallisuuden
Gusinskin mediaimperiumin
luhustumiseen ja Berezovskin

maastapakaan. Jättiläiset selätet-
tiin. Vai selätettiinkö?

Neuvostopatsaiden ja -monu-
menttien hävittäminen, kirjoittaa
Kevin M.F. Platt viime vuonna
julkaistussa artikkelissaan, oli
yksi parhaiten mieleen jäävistä
kuvista 1990-luvun vaihteen
Venäjältä. Kyljellään makaavat
Leninit sekä puoliksi maahan
revityt sosialistisen työn sankarit
kertoivat mitä konkreettisimmalla
tavalla aikakauden vaihtumi-
sesta. Kaatuvien monumenttien
merkitsemät vuodet aloittivat
myös Venäjän poliittisen ja talo-
udellisen transition aikakauden,
jonka kestoa ei tuolloin vielä
luonnollisestikaan osattu en-
nustaa. Kuvainnollisesti voisi
sanoa, että monumenttien tilalle
oligarkit rakensivat liiketoimensa,
jotka neuvostopatsaiden tapaan
syleilivät taivaita ja massiivisuu-
dessaan kurottelivat aina vain
korkeammalle. Symbolisella
tasolla paradigmaattiset käänneet
tapahtuvat hieman eri sykleissä.
Platt ehdottaakin, että postneu-
vostoliittolainen aika on nyt ohi;
olemme siirtyneet sitä seuraavaan
post-postneuvostoliittolaiseen
vaiheeseen. Hänen mukaansa
postsosialistiselle ajalle tyyppi-
liset diskursiiviset mekanismit
ovat menettäneet valta-asemansa
historiallisten prosessien ja kan-
sallisen identiteetin kuvaami-
sessa, jolloin on auennut tilaa
toisenlaisille visioille nykyajasta
ja sen suhteesta menneisyyteen.

Tarkemmin sanottuna Platt tar-
koittaa, että viime aikoina sekä
1990-luvun että uuden vuositu-
hannen Venäjä on alettu nähdä
enenevässä määrin osana erilaisia
historiallisia jatkumojä toisin
kuin aiemmin, jolloin uusi Venäjä
edusti ennen kaikkea historiallista
anomaliaa; Hoffmania lainaten,
kokeilua.

Tätä ajatusta vasten Hoffma-
nin kirja on tärkeä dramatisoin-
ti, joka auttaa ymmärtämään
rahan ja vallan yhteispeliä kuin
kaleidoskoopin läpi katsottuna.
Näin siis Hoffmanin kerrontaa
seuratessaan lukija voi nauraa
flapstick-komediaa muistutta-
valle kuvaukselle Gusinskin ja
Lužkovin ensivierailusta Yhdys-
valtoihin ja haukkoa henkeään
kohdatessaan Moskovan homeh-
tuneet vihannesvarastot (joiden
korjaaminen kuului Lužkovin
ensiaskeliin byrokraatin uralla).
Samalla lukija voi myös nähdä,
että suurpääoman ja Kremlin
läheinen suhde ei ole hävinnyt
mihinkään, vaan jatkaa olemas-
saoloaan yhtenä keskeisimmistä
vallan rakenteista Venäjällä.

Saara Ratilainen

Lähde

Platt, Kevin M. F. (2009), *The
Post-Soviet is Over: On
Reading the Ruins. – Re-
publics of Letters: A Journal
for the Study of Knowledge,
Politics and Arts* 1:1, 1–26.

Hannu ja Kerttu kulutuksen ihmemaassa

Kun Neuvostoliiton elokuva-
politiikka teki äkkikäännöksen
1980-luvun puolivälissä, jotkut,
kuten tinkimättömästi tuotan-
nostaan tunnettu Gleb Panfilov,
varoittivat, että kun tekemisen
esteet ovat kadonneet, tekijöiltä
on samalla kadonnut luomisen
moraalinen perusta. Ennako-
aavistus osoittautui harvinaisen
oikeaksi, jopa valitettavasti Pan-

filovin omalla kohdalla. Monet
neuvostovallan kanssa hanka-
luuksiin joutuneet elokuvantekijät
vaikenivat lopullisesti kerrottuaan
tulevaisuuden suunnitelmistaan,
toiset tasaantuivat hyväksi käsi-
työläisiksi. Muutamat – kuten
Aleksi German, Aleksandr So-
kurov tai Kira Muratova – selvi-
sivät moraalisesti hengissä ja ky-
kenivät taiteellisesti tasaveroiseen